

Arisztophanész

A Gazdagság

Arany János fordításának felhasználásával
színpadra alkalmazta: Katona Imre

Rendezte: Béres László

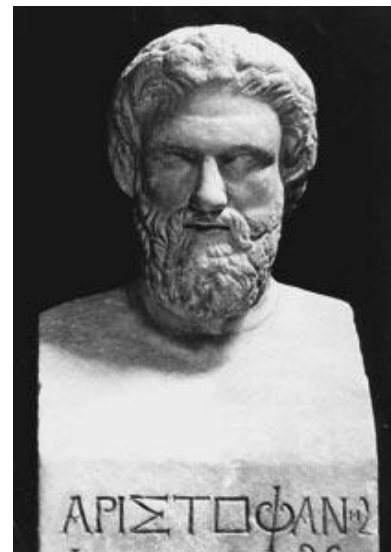

A Soproni Petőfi Színház előadása

Úgy érzi, kevés a pénze, s emiatt gondjai vannak? Arisztophanész komédiájából kiderül, hogy ez a probléma már 2500 évvel ezelőtt is felbukkant, s a kisember pénztelensége azóta is aktuális téma maradt. Kremilosz, a szegény sorsú athéni polgár ugyanúgy vergődik az adósságok súlya alatt, mint akik manapság kiutat keresnek a kölcsönök csapdájából. Arisztophanész hőse azonban különös elhatározásra jut: ki akarja cserélni egymással a szegényeket és a gazdagokat. Egy rendkívüli fondorlat révén ez számára valóban sikerül. Vagy mégsem egészen?... – írja Katona Imre dramaturg az előadásról.

Ki az az Arisztophanész?

Arisztophanész egy olyan komédiatípusnak volt a mestere, amelynek nem akadt igazi folytatása sem az ókori, sem a későbbi európai irodalmakban. Ez a műfaj a Kr. e. V. és IV. sz. között virágzó ún. **ókomédia** műfaja volt, amelynek eredete kultikus gúnydalokra nyúlik vissza. Ezek éneklése közben a fölvonulók harsány és jókedvű csapata, a **kómosz** (valószínűleg a komédia elnevezés is innen ered) maszkot viselt, és phalloszt hordozott körbe. Az ókomédia színészei megtartották ezeket a kellékeket, sőt még hasukat és hátsó felüket is kipárnázták. A szinte csak Arisztophanész alapján ismert műfaj megőrizte a **gúnydaloknak** azt a vonását is, hogy az erkölcsileg, politikailag ártalmatlan vagy bármilyen okból taszító személyek név nélküli vagy név szerinti pellengérré állításával a közösséget kívánta megóvni. A polisz igényelte a komédia megtisztító nevetését: törvény garantálta, hogy mindent és mindenkit néven lehessen nevezni. Az ókomédia nyelve ezért rendkívül szabadszájú, témájában pedig szorosan kötődik az időszerű politikai vitákhoz.

Arisztophanész működése (Kr. e. 427-388) idején a legfontosabb politikai kérdés az Athén és Spárta között hosszú évtizedeken át folytatódó ún. peloponnészoszi háború (Kr. e. 431-404) volt. Az író közéleti tevékenységéről, sőt általában életéről semmi érdemlegeset nem tudunk, tizenegy fennmaradt művéből (többek között Békák, viszont az derül ki, hogy a hagyományokhoz ragaszkodó és a békekötésre törekvő arisztokrata körökkel rokonszenvezhetett. Ez a felfogás tükröződik a 411-ben bemutatott, s nálunk talán legismertebb **Lüszisztraté** című darabjában is. Annak cselekménye – a műfaj szabályainak megfelelően – egy fantasztikus helyzetből indul ki, a dolgok teljes feje tetejére állításával folytatódik, végül karneváli hangulatban zárul. A nők megtagadják a férfiaktól a szerelmet, és ezzel végül is – mindenki megelégedésére – sikerül nekik a béke megkötésére rávenni a háborúskodó férfiakat.

Arisztophanész élete végén írt művei (pl. a **Plutosz – A Gazdagság**) az európai irodalmakban később tovább élő komédiatípus felé mutatnak: nem abszurd alaphelyzetre épülnek, nincs bennük közvetlen politizálás, név szerinti szatíra, helyette jellemtípusok szerepelnek hétköznapi körülmények között.

Milyen játék lesz ez?

Keretes. Merthogy a dramaturgiai lelemény szerint az előadás felidézi azt a közeget is, amelyben a görög tragédiák és komédiák megszülettek: **Dionüszia ünnepét**, a bor és a mámor istenének szentelt féktelen örömnepet, amelynek része a legújabb színművek bemutatása is. Nem véletlen hát, amikor az ünneplő, ám mégis szegénynek tűnő, ócska göncökben megjelenő színészek csoportja a Karvezető irányításával munkát – azaz szerzőt – keres, hogy végre játszhassanak, megjelenik maga a szerző, Arisztophanész, s elhozza nekik a **Plutosz** című darabját, hogy kezdetét vehesse a játék, amely az athéni demokrácia egyik legnagyobb találmányában, a színházban élénk kerül. S aztán ugyanezzel a gesztussal zárul a játék majd az előadás végén: elköszön tőlünk a szerző.

Maga a Béres László rendezte előadás gazdagon él az **evokáció**, a **felidézés** eszközével. Ennek egyik sajátos vonása a görög tragédiákban és komédiákban egyaránt gyakran használt **kardal** szerepe. Ha csak az Antigonéra, Szophoklész tragédiájára gondolunk, eszünkbe juthat, hányféle szerepben lép fel a Kar: mindig mintha kicsit kívül és felül állna magán a történeten, hol figyelmeztet, hol elszörnyülködik, hol dicsér, hol meg levonja a végső következtetéseket – s mindegyik szerepéhez illik egy-egy kardaltípus is. Egy ilyen, az ún. parabaszisszal találkozunk *A Gazdagságban* is: ebben a kar a költő szerepét eljátszva közvetlenül beszél a közönséghez, főleg anapsztusokat tartalmazó ritmusban.

A ritmusról pedig azonnal a **zene** jut eszünkbe: a *Plutosz* esetében ez sem mindennapi. Papp Gyula zeneszerző – nem tagadva meg rockzenész mivoltát – nagyon is mai, „dögös” hangzású dalokat komponált a darabhoz, s láthatóan élvezte a stílusok közti kalandozást: az alapot a rock és a balkáni motívumvilág összejátszása adja, de a történet alakulásától függően eljutunk a lakodalmas rockig és a technóig is. Katyvasz? Pontosan annyira, amennyire az európai kultúránk az: térben és időben sok mindent képes magába olvasztani.

Ahogy a darabbeli **tér** és a **mozgásvilág** is! A kékre festett, hatalmas favázas keret maga is egyszerre funkcionális és több rétegen át felidéző jellegű: eszünkbe juttatja az ókori görög színház világából a játékoknak háttérrel adó görög templom szimmetriáját, de felidézi a középkori vásári színjátékoknak természetes háttérül szolgáló vásártér–templom kettőséget is, mint ahogy az egyszerűen, ám roppant funkcionálisan működő fehér függönyök is utalnak vásári komédiák praktikus függönyös háttéreire. A játék karikírozott mozgásvilága pedig óhatatlanul is előhozza emlékeinket a commedia dell' arte világáról, hogy aztán a **maszkok** és **jelmezek** visszaröpítsenek bennünket az ókori szatírszatírtípusok közegébe.

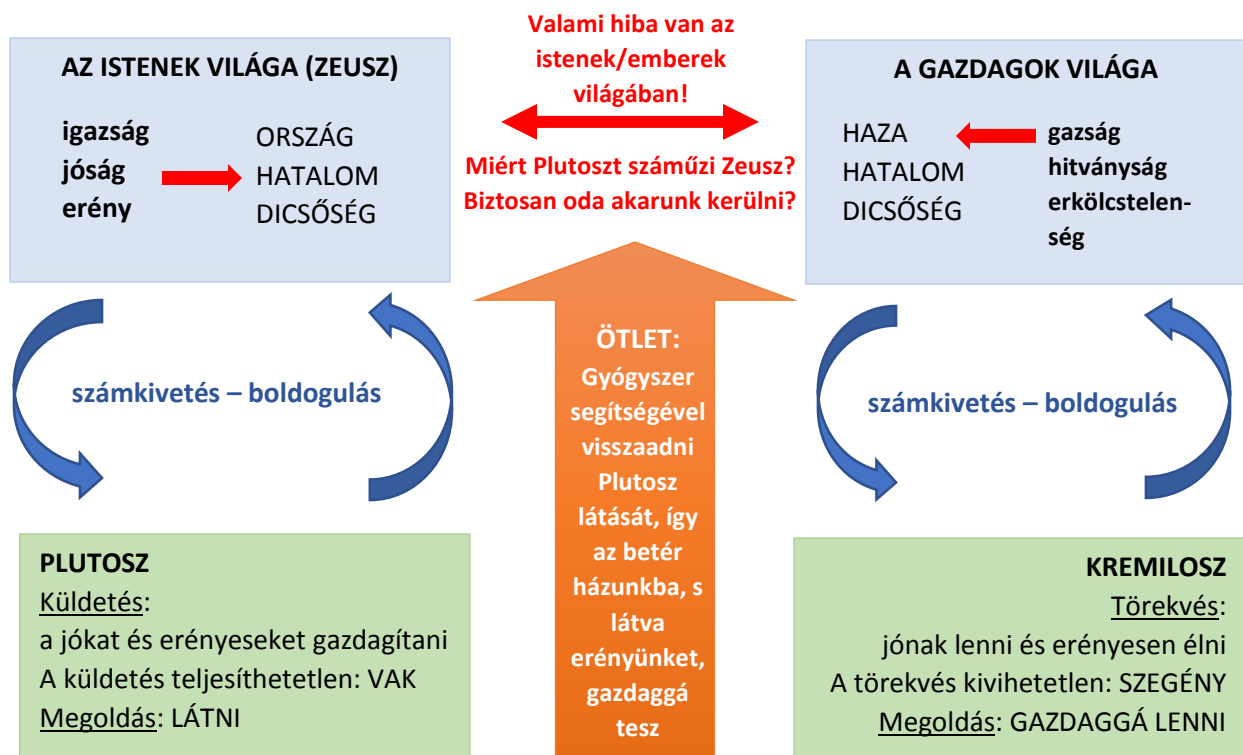
S ha még nem elég az oda-vissza beszáguldozott tér-időből, akkor a darab **nyelvi rétege** is kiveszi a részét ebből a kavalkádból! Arisztophanész szövege két és félezer éves, de mintha a mai utca nyelvét hallanánk – átszűrve Arany János népnyelvet jól ismerő nyelvhasználatán. S hinné valaki, hogy Arisztophanész még Kölcseyt is ismeri? Pedig mintha az ő „szlogenjének” szerkezete („Jelszavaink valának: haza és haladás.”) visszhangozna az ókor szegényeinek ajakán: „Jelszó: ország, világ, cipó, szalonna!” A gyerekmondókák meg persze kortalanok: „Fehér cipó, sós túró / Éhség ellen igen jó!”

Mi közöm nekem egy ókori történethez?

A kérdés jogos – bár kissé elgondolkodtathat bennünket, miért beszélünk mai is örök Antigonéről, szigorú cerberusról, leleményes Odüsszeuszról és Ödipusz-komplexusról, s hadd ne folytassuk a sort! Summa summárum, ebben a történetben egymásra talál két számkivetett alak: a nyomorgó, adósságba keveredő, így aztán korgó gyomorral élni kénytelen Kremilosz és az istenek világából számkivetett Plutosz. Kremilosznak összes bűne az, hogy szegény. Ebből az következne, hogy Plutosznak semmi gondja: ő a gazdagság istene, jelen pillanatban azonban egy senki – vak koldusként bolyong az istenek karából kilökve. Egyetlen bűne van: szerette volna kiválogatni a jókat és erényeseket, hogy őket gazdagítsa. Zeusz azonban (ehhez pofa kell, jegyzi meg Kremilosz) ezért megvakította, hogy ne tudjon különbséget tenni az emberek között. A fáma szerint azonban, akinek házába Plutosz betér, azt gazdaggá teszi.

A pillanatnyi állás tehát:

A *második részre* minden megvalósul, az ötlet működőképesnek látszik: Kremilosz és házanépe bekerül a gazdagok világába, Plutosz újra lát – de mintha megfedkezett volna eredeti küldetéséről... És ekkor érkezik a bomba, azaz Hermész, az istenek hírnöke: az istenek koplalnak, mert mióta Plutosz lát, senki nem áldoz az isteneknek – a pénz lett a halandók istene! Ezért hát Zeusz átadja a világ fölötti hatalmat Plutosznak, hogy – szó szerint, a színházi emelők segítségével – felemelkedjen az istenek világába, s elfoglalja a főisten helyét. És üvölt az agyatlan tuc-tuc, mindenki boldog – Shakespeare darabcímevel élve: minden jó, ha a vége jó! Jó?!

VAN KÖZÖD HOZZÁ? LEHET, HOGY ÉRDEMES LENNE A DARAB UTÁN BESZÉLGETNI ERRŐL?